

TÜRK BANKA SİSTEMİNDE İŞTİRAKÇİLİK UYGULAMASI

Selçuk ÖĞRENDİL*

1963 yılından itibaren plânlı kalkınma dönemine giren Türk Ekonomisi, kalkınmasını kamu ve özel kesimin bir arada bulunduğu karma bir ekonomi stratejisi içinde belirleyerek, özel kesimden daha önceki dönemlere göre daha fazla gayret beklendiği ve bu gayretin istikrarlı bir ekonomik düzende bazı teşvik önlemleriyle desteklenebileceği¹ ve kalkınma plânlarının başarıya ulaşmasının özel kesimin kalkınma çabasına büyük ölçüde katılması ve karma ekonomi düzeni içinde özel kesimin toplam yatırım ve buna bağlı toplam üretim faaliyetlerinin önemli bir kısmını yüklenmesi ile sağlanabileceği belirtilmiştir². Özel kesim plânlı kalkınma çabası içinde yerini alırken kapitalist sistemde; Banka sisteminin, sermayesi olanlarla kendi sermayelerini ödünç sermaye olarak büyümeyi amaçlayanlar arasında aracılık olan görevine³ uygun olarak Türk Banka Sistemi de Türk Kapitalizminin en dinamik kesimini oluşturmuş ve oluşturmaktadır.

Banka sistemi ekonomik gelişme içinde yatırımların gerçekleşmesinde kullanılabilir; teşebbüs gücü ve sermaye olmak üzere iki önemli unsura sahiptir⁴. Ve bu sistemi oluşturan kamu ve özel kesim bankaları sahip oldukları bu unsurları değişen nitelik ve nicelikler içinde iştirakçilik uygulamaları ile kullanmış ve kullanmaktadırlar.

Geleneksel anlayış içinde, iştirakçilik uygulaması; sanayi işletmeleri kurmak, kurulmuş olanlara iştirak etmek, bunları finanse etmek, bunların denetimini yüklenmek, hisse senetlerini plâse etmek amacıyla büyük sermaye ile kurulan, az şube ile

---

* Asis. Dr. Selçuk ÖĞRENDİL, Bursa Üniversitesi, İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi.

¹ *Kalkınma Plânı, Birinci Beş Yıl (1963-1967)*, T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilatı, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ocak - 1963, s. 43.

² A.g.e s. 55.

³ Tuncay Artun, *Türkiye'de Bankacılık*, Tekin Yayınevi, İstanbul, Yaylıcak Matbaası, 1980, s. 13.

⁴ S. Yılmaz Ocakcioğlu - A.İhsan Karacan, *Türk Bankacılığında İştirakler*, T.C. Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı No: 173/1977, Ankara, Damga Matbaası. 1977, s. 53.

çalışan, hatta halk ile ilişkileri bir mevduat (ticaret) bankasıyla olan bazı ülkelerde de mali şirket adıyla adlandırılan⁵ iş bankalarının işlevi olmaksızın da çeşitli ekonomik gelişme koşulları birçok ülkede ticaret bankalarını da iştirakçilik uygulamasına yöneltmiştir. Alman Banka sistemi içinde de Deutsche Bank, Dresdner Bank, Commerzbank v.d. gibi ticaret bankaları grubu milyonlarca belirtilebilen müşteriye hizmet vererek dünya çapında çalışmakla beraber özellikle başta ipotek bankaları olmak üzere birçok kredi kurumuna, sanayi ve ticaret işletmelerine iştirakte bulunmuşlardır⁶.

Ticaret bankalarının işletmeleri giderek artan ölçüde kredilendirmeleri, açılan kredilerin bankaya geri dönebilmesi bakımından kredilendirilen firmaların yakından izlenmesi gereksinimini doğurmuş ve bankaların bu amaçla kurdukları araştırma, inceleme servisleri onları avantajlı iştiraklere katılma olanağını da yaratmış, böylelikle kredilendirdikleri bazı firmaların hissedarları ve yönetim kurulu üyelikleri aracılığı ile denetimi kolaylaştırmıştır. Ayrıca, bazı firmaların almış oldukları kredileri ödeyememe durumu halinde bankalar, yeni önlemler ve olanaklarla işletmenin durumunu düzeltebileceklerini saptarlarsa, bu işletmeleri ve alacaklarını güven altına almak için iştirakte bulunabilirler ve böylelikle o işletmede sermayedar ve iştirakçi durumuna gelebildikleri gibi kaynakları içinde giderek önemi artan vadeli mevduatın maliyetinin yüksek olması nedeniyle bankalar bu fon kaynaklarını yüksek kâr getirebilecek yatırımlara sermayedar olarak iştirakle kullanabilirler⁷.

Büyük ticaret bankaları birçok ülkede de devletleştirilmişlerdir. Hükümetler karma ve özel kesim ticaret bankalarından ekonomik ve politik yarar gördükleri yatırımlara iştirak etmelerini isteyebilirler. Böylece bankalar zorunlu olarak bazı işletmelerde sermayedar olabildikleri gibi aktiflerinin reel değerlerini korumak ve aynı zamanda gelir sağlamak için enflasyonist dönemlerde iştirakçilik uygulamalarını genişletebilirler⁸.

Türkiye'de kamu ve özel kesim bankaları beraberce Türk Banka Sistemini oluşturmaktadır. Kamu kesimi bankalarının büyük bir kısmını ise özel işlev yüklenmiş bankalar (T.C. Ziraat Bankası, T. Emlâk Kredi Bankası, T. Halk Bankası v.d. gibi) oluşturmaktadır. Özel işlev yüklenmiş bu bankalar giderek kuruluş yasalarına aykırı olarak özel işlevlerinden uzaklaşıp ticaret bankacılığına yönelirken, özel kesim bankaları ticaret bankaları olarak işlevlerini sürdürmekte ve giderek artan biçimde iştirakçilik uygulamalarını genişletmişler ve genişletmektedirler.

Türkiye'de sanayi sermayesi giderek önemli boyutlara ulaşmış olmakla beraber, banka sermayesine olan bağımlılığını azaltamamış ve bu bağımlılık bankalarca denetlenen, sanayi işletmelerince kullanılan sermayenin oluşumuna neden olmuş ve giderek banka sermayesi, sanayi sermayesi ile bütünleşmiştir⁹. Ancak

⁵ Selçuk Abaç, *Türkiye'nin Sanayileşmesinde Bankaların Rolü*, Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri, A.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları No: 36, Ankara, Sevinç Matbaası, 1975, s. 522-523.

⁶ Servet Taşdelen, *Federal Almanya Bankacılık Sistemine Genel Bir Bakış* Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Ağustos/1978, Cilt: 15 Sayı: 8, s. 43.

⁷ Feridun Ergin, *Kredi Sistemi*, I.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları No 363, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1975, s. 139-140.

⁸ A.g.e., s. 140.

⁹ Tuncay Artun, *Türkiye'de Bankacılık*, s. 14.

sanayi sermayesi ve banka sermayesi arasındaki bu ilişki tersine dönmüş, bir bankayı ele geçirerek parasal bir gücü kontrol altına almak ve tasarruflardan oluşan gücü girişimlerinde rahatça kullanabilmek amacıyla büyük sermaye gruplarını, holdingleri bir veya birkaç bankaya sahip olma savaşına itmiştir¹⁰.

Bugün Türk Banka Sisteminde özellikle ticaret bankaları (Diğer Milli Bankalar) içinde oldukça önemli bir yer tutan dokuz bankanın oluşturduğu grup (Tablo: 1) bazı sermaye grupları, holdingler elinde ve yönetimindedir.

Tablo: 1

Banka'nın Adı	Banka'ya Hakim Olan Sermaye Grubu
Akbank	Sabancı Holding
Garanti Bankası	Koç Holding
İstanbul Bankası	Has Holding
Pamukbank	Çukurova Holding
Yapı ve Kredi Bankası	Çukurova Holding
Elazığ İktisat Bankası	Acarer Holding
Egebank	Özakatlar
Eskişehir Bankası	Zeytinlioğulları
Demirbank	Çingilioğulları

Kaynak: Günaydın Gazetesi, 11 Mart 1980, Sayı: 4064.

Büyük sermaye grupları, holdingler bankaları ellerine geçirerek biriken tasarruflardan daha fazla pay alma, bu fonları rakiplerine kaptırmama çabası ile batıda kapitalizmin olgunlaşmaya başlaması ile görülen ve finanskapital denen bankaların, işletmelerin kontrolünü ele geçirmesi olayının tam tersini Türkiye'de gerçekleştirmişlerdir¹¹.

Türk ekonomisi içinde gerçekleşen bu olgu beraberinde bankalarıda iştirakçilik uygulamasını hızlandırdıkları bir döneme geçirmiştir. Özellikle kurulmuş yatırımların borsadaki hisse senetlerinin satın alınması şekli yerine yeni yatırımlara sermaye iştiraki şeklinde gerçekleşen¹² Türk Banka Sistemi iştirakçilik uygulaması plânlı dönemde nasıl gelişmiş ve bu döneme nasıl gelinmiştir.

¹⁰ Haluk Ünal, *I. Ulusal Bankacılık Kongresi Ardından, Özcan Ertuna, Türk Banka Sisteminde İştirakçilik Uygulaması, I. Ulusal Bankacılık Kongresi Tebliği, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Kasım/1978, Cilt: 15, Sayı: 11, s. 20.*

¹¹ Kenan Bulutoğlu, *Türkiye'de Finans Piyasası ve Finansal Az Gelişmişlik, Bulgu Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Ekim/1978, Sayı: 2, s. 10.*

¹² Avni Zarakoğlu, *Para, Kredi ve Bankalar, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, No: 10, Ankara, Sevinç Matbaası, 1971, s. 202.*

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi:

1963-1967 yıllarını içeren beş yıllık dönemde Türkiye Bankalar Birliği'nin, Türk Banka Sistemini bölümlemesine¹³ göre banka gruplarının iştirakleri ve iştiraklerin gelişimi Tablo: 2'de gösterilmiştir.

Tablo: 2
B.B.Y.K.P. DÖNEMİNDE BANKA İŞTİRAKLERİ (Bin TL.)

Yıllar	Özel Yasalarla Kurulmuş Bankalar	Yabancı Bankalar	Mahalli Bankalar	Diğer Milli Bankalar	Toplam İştirakler	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)
1963	1.045.260	164	29	357.010	1.402.463	17.1
1964	1.135.165	150	29	400.677	1.536.021	9.6
1965	1.143.409	150	29	435.572	1.579.160	2.8
1966	1.163.131	18.182	29	481.949	1.663.291	5.3
1967	1.146.756	23.196	65	539.148	1.709.165	2.8

— Kalkınma ve Yatırım Bankaları Dışında

Kaynak: Bankalarımızın 1963, 1964, 1965, 1966, 1967 sonu Bilanço, Kâr ve Zarar Hesapları, Teşkilât, Mevduat ve Krediler Hakkında Bilgiler, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.

Toplam banka iştirakleri beş yıl içinde her yıl artmakla birlikte, artış hızı giderek düşmüştür. 1963 yılında, 1962 yılına göre artış oranı % 17.1 iken, 1964 yılında 1963 yılına göre % 9.6'ya, 1965 yılında 1964 yılına göre % 2.8'e düşmüş, 1966 yılında 1965 yılına göre % 5.3 oranında bir artış olmasına karşın 1967 yılında bir önceki yıla göre artış tekrar % 2.8 oranına düşmüştür.

1963 yılında bankalar tarafından gerçekleştirilen iştirakler toplamının % 74.53'ünü oluşturan özel yasalarla kurulmuş bankalar iştirakleri, 1964 yılında % 73.90, 1965 yılında % 72.40, 1966 yılında % 69,92 ve 1967 yılında % 67.09 ora-

¹³ Özel Yasalarla Kurulmuş Bankalar: Denizcilik Bankası, Etibank, İller Bankası, İstanbul Emniyet Sandığı, Sümerbank, T.C.Turizm Bankası, T.Emlak Kredi Bankası, T.Halk Bankası, T.Öğretmenler Bankası, T.Vakıflar Bankası, T.C.Ziraat Bankası,

Yabancı Bankalar: Arap - Türk Bankası, Banco di Roma, Holantse Bank - Üni. N.V., Osmanlı Bankası.

Mahalli Bankalar: Adapazır Emniyet Bankası, Afyon Terakki Servet B.(Hisarbank), Akşehir B., Denizli İktisat B., Elazığ İktisat Bankası, Sağlık Bankası (bugruptaki bankalar 1976 yılından itibaren Diğer Milli Bankalar grubuna gösterilmiştir).

Diğer Milli Bankalar: Akbank, Anadolu Bankası, Çaybank, Demirbank, Egebank, Efesbank, Eskişehir Bankası, İstanbul Bankası, İşçi Kredi Bankası, Kocaeli Bankası, Milli Aydın Bankası, Pamukbank, Şekerbank, T. Dış Ticaret Bankası, T. Ticaret Bankası, T. Bağcılar Bankası, T. Garanti Bankası, T. İmar Bankası, T. İş Bankası, T. Tütüncüler Bankası, Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası, Yapı ve Kredi Bankası.

nına düşmüştür ki, bu iştiraklerin hemen tamamını kamu teşebbüsleri iştirakleri oluşturmaktadır. Özel yasalarla kurulmuş bankaların iştirakleri giderek azalırken özel kesim teşebbüslerine yapılan iştiraklerden oluşan üç banka grubunun (Yabancı bankalar, Mahalli bankalar ve Diğer Milli bankalar) iştirakleri sürekli artmıştır. Öyle ki; bu üç banka grubunun, toplam banka iştirakleri içindeki payı 1963 yılında % 25,47 oranında iken bu oran 1964 yılında % 26.10'a, 1965 yılında % 27.60'a, 1966 yılında % 30.08'e ve 1967 yılında da % 32.91'e çıkmıştır.

Özel kesim yatırımlarına iştiraklerden oluşan yabancı bankalar, mahalli bankalar ve diğer milli bankalar iştirakleri toplamı içinde en büyük payı diğer milli bankalar grubu'nun iştirakleri oluşturmaktadır. Diğer milli bankaların, belirtilen üç banka grubunun toplam iştirakleri içindeki payı; 1963 yılında % 99.94, 1964 yılında % 99.95 1965 yılında % 99.96, 1966 yılında % 99.36 ve 1967 yılında % 95.86 olmuştur.

Görülmektedir ki birinci beş yıllık kalkınma plânı döneminde gerek kamu kesimine iştirakte bulunan bankalar grubunun, gerekse özel kesime iştirakte bulunan bankalar gruplarının iştirakleri sürekli artmıştır. (Özel yasalarla kurulmuş bankaların 1967 yılı iştirakleri dışında) Ancak, özel kesim yatırımlarına iştirakte bulunan bankalar gruplarının iştirakleri toplamındaki artış özel yasalarla kurulmuş bankaların kamu kesimi yatırımlarına iştirakleri toplamındaki artıştan daha fazla olarak gerçekleşmiştir.

Banka grupları iştiraklerinin yıllar itibariyle genişlemesi yanında, iştiraklerden sağlanan gelirler ve iştirak gelirlerinin randımanlarında yıllar itibariyle artmıştır.

$$(Formül: 1^{14}) \text{ İştiraklerin randımanı} = \frac{\text{İştirak Gelirleri}}{\text{İştiraklere Ayrılan Sermaye}} \times 100$$

İştirak gelirlerinin, iştiraklere ayrılan sermaye'ye oranlamasıyla (Formül: 1) hesaplanan iştirakler randımanı birinci beş yıllık plân döneminde her banka grubu için artarken, diğer milli bankalar grubu iştirakleri randımanı, özel yasalarla kurulmuş bankalar grubu iştirakleri randımanından tüm yıllar için hemen hemen iki katı fazla gerçekleşmiştir. Beş yıllık dönem içinde basit ortalama ile özel yasalarla kurulmuş bankaların iştirakleri randımanı % 2.84, tüm banka grubu iştirakleri randımanı % 4.29 iken, aynı dönem içinde gene basit ortalama ile diğer milli bankalar grubu iştirakleri randımanı % 7.5 olmuştur. Ayrıca, plânlı dönem başlangıç yılında özel yasalarla kurulmuş bankalar grubu iştirakleri randımanı % 2.28, toplam banka iştirakleri randımanı % 3.33 ve diğer milli bankalar grubu iştirakleri randımanı % 6.41 iken, birinci beş yıllık kalkınma plânı döneminin son yılında özel yasalarla kurulmuş bankalar iştirakleri randımanını % 3.90'a, çıkarırken, diğer milli bankalar grubu iştirakler randımanı % 9.59'a yükselmiştir (Tablo: 3).

¹⁴ S. Yılmaz Ocakcioğlu - A. İhsan Karacan, *Türk Bankacılığında İştirakler*, s. 10.

Tablo : 3
B.B.Y.K.P. DÖNEMİNDE İŞTİRAKLER GELİRLERİ
VE RANDIMANLAR (Bin TL.)

Yıllar	Özel Yasalarla Kurulmuş Bankalar	Randıman (%)	Diğer Milli Bankalar	Randıman (%)	Toplam İştirakler	Randıman (%)
1963	23.912	2.28	22.895	6.41	46.807	3.33
1964	20.152	1.77	27.004	6.74	47.157	3.07
1965	33.526	2.93	35.561	8.16	69.087	4.37
1966	38.898	3.34	42.779	8.87	83.032	4.93
1967	44.836	3.90	51.738	9.59	98.463	5.76

— İştirakler randımanı Formül: 1'e göre hesaplanmıştır.

— Mahalli bankalar ve Yabancı bankalar grupları iştirak gelirleri cüz'î olduğundan tabloya alınmamış ve randıman hesaplanmamıştır.

— Toplam iştirak gelirleri, Yabancı bankalar iştirak gelirlerini de içermektedir.

Kaynak: Bankalarımızın 1963, 1964, 1965, 1966, 1967 sonu Bilanço, Kâr ve Zarar Hesapları, Teşkilat, Mevduat ve Krediler Hakkında Bilgiler, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.

İştirak randımanlarının bu hesaplamasında randıman oranlarının global rakamlara dayandırılarak hesaplanması, hesaplamalarda bir takım mahzurlar ortaya çıkarmaktadır. Şöyle ki; Kâr-Zarar tablolarında görülen iştirak gelirleri bir önceki yıldaki iştiraklere ait gelirleri yansıttığından, gecikme (lag) unsurunun gözönüne alınması gerekirken bu unsur gözönüne alınmamaktadır. Ayrıca, iştirakte bulunulan yatırımlardan henüz faaliyete geçmeyenler iştirakler kalemini yükseltmekte ancak, henüz kuruluş aşamasında olduklarından gelirler kalemine bir gelir verememektedirler. Hesaplamalarda kullanılan rakamların sistemin ortalama rakamları olmasından, iştiraklerinin randımanı düşük, hatta zararda olan bankalarla, iştiraklerinin randımanı yüksek bankaların beraberce ortalamaya alınmasından rakamlar temsili niteliklerini dağılımdaki eşitsizlik arttıkça kaybetmektedirler. Ayrıca, iştiraklerin randımanlarının hesaplanmasında, iştiraklerin randımanlarının kesimler itibarıyla hesaplanması ve hesaplamada iştiraklerin kâr dağıtım politikalarının da gözönünde bulundurulması daha doğru sonuçlar verecektir¹⁵.

Banka iştirakleri randımanlarının Formül: 1 ile hesaplanmasında gecikme (lag) unsuru gözönüne alınmamıştı. Formül: 2 ile yapılan iştiraklerin randımanları hesaplaması ise, bankaların Kâr-Zarar hesaplarında yer alan iştirak kârlarının, iştiraklere ayrılan sermayenin bir yıl önceki değerine oranlamasıyla yapılmıştır.

$$(Formül: 2^{16}) \text{ İştiraklerin randımanı} = \frac{\text{İştirak kârları}}{\text{İştiraklere ayrılan sermaye'nin bir yıl önceki değeri}} \times 100$$

¹⁵ S. Yılmaz Ocakcıoğlu - A. İhsan Karacan, *Türk Bankacılığında İştirakler*, s. 11.

¹⁶ Özcan Ertuna, "Türk Bankacılık Sisteminde İştirakçilik Uygulaması", *Finansal Yönetim ve Yatırım Planlaması*, Yıl: 1 Mart/1969, Sayı: 1 s. 61.

Formül: 2 ile yapılan banka grupları iştirakleri randımanlarının hesaplanmasında çıkan sonuçlar Formül: 1 ile yapılan hesaplama sonuçlarından çok farklı değildir. Formül: 2 ile yapılan hesaplama sonuçlarına göre beş yıllık bu dönemde banka grupları iştirakleri randımanı ortalama olarak özel yasalarla kurulmuş bankalar için % 2.98, diğer milli bankalar için % 8.88 ve toplam banka iştirakleri için % 4.60 olarak bulunmaktadır. Ancak bu hesaplamada da gözönünde tutulması gereken bir husus, iştiraklerin defter değerleri kullanılmış, diğer bir deyişle sermaye kazançları (capital gains) ihmal edilmiştir (Tablo: 4).

Tablo: 4
İŞTİRAKLER RANDIMANI (%)

Yıllar	Özel Yasalarla Kurulmuş Bankalar		Diğer Milli Bankalar		Toplam İştirakler	
	Formül: 1	Formül: 2 (*)	Formül: 1	Formül: 2 (*)	Formül: 1	Formül: 2 (*)
1963	2.28	2.70	6.41	7.10	3.33	3.90
1964	1.77	1.90	6.74	7.60	3.07	3.40
1965	2.93	3.00	8.16	8.90	4.37	4.50
1966	3.34	3.40	8.87	10.10	4.93	5.30
1967	3.90	3.90	9.59	10.70	5.76	5.90

Kaynak (*): Özcan Ertuna, *Türk Bankacılık Sisteminde İştirakçilik Uygulaması, Finansal Yönetim ve Yatırım Plânlaması, Yıl: 1, Mart/1979, Sayı: 1, s.62. Tablo: 4.*

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı Dönemi:

İkinci beş yıllık kalkınma plânı döneminde banka gruplarının iştirakleri ve önceki yıllara göre artış oranları Tablo: 5'de gösterilmiştir.

Tablo: 5
İ.B.Y.K.P. DÖNEMİNDE BANKA İŞTİRAKLERİ (Bin TL.)

Yıllar	Özel Yasalarla Kurulmuş Bankalar	Yabancı Bankalar	Mahalli Bankalar	Diğer Milli Bankalar	Toplam İştirakler	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)
1968	1.191.078	24.496	66	611.214	1.826.854	6.9
1969	1.427.132	29.548	66	774.385	2.231.181	22.1
1970	1.527.383	34.629	68	873.406	2.435.486	9.1
1971	1.714.219	36.311	2	985.156	2.735.688	10.2
1972	1.749.127	71.662	—	1.168.037	2.988.826	9.2

—Kalkınma ve Yatırım Bankaları Dışında.

Kaynak: Bankalarımızın 1968, 1969, 1970, 1971, 1972 sonu Bilanço, kâr ve zarar hesapları, Teşkilat, Mevduat ve Krediler Hakkında Bilgiler, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.

Toplam banka iştiraklerinde 1968-1972 dönemindeki gelişme dalgalı bir seyir içinde olmuş, toplam iştiraklerdeki artış 1968 yılında 1967 yılına göre % 6.9 oranında olurken, bir sonraki yıl 1969 yılında bu artış 1968 yılına göre % 22.1'e fırlamış, 1970, 1971 ve 1972 yıllarındaki artışlar ise bir önceki yıllara göre sırasıyla ancak, % 9.1, % 10.2 ve % 9.2 oranlarında gerçekleşmiştir (Tablo: 5).

1968 yılında bankalar tarafından yapılan toplam iştiraklerde özel yasalarla kurulmuş bankaların payı % 65.20 oranında iken bu oran sürekli azalmış, 1969 yılında % 63.96 oranına 1970 yılında % 62.71 oranına, 1971 yılında % 62.66 oranına ve 1972 yılında da % 58.52 oranına düşmüştür. Buna karşılık toplam iştiraklerde diğer milli bankaların payı 1968 yılında % 33.46 oranından 1969 yılında % 34.70 oranına, 1970 yılında % 35.86 oranına, 1971 yılında % 36.01 oranına ve 1972 yılında da % 39.08 oranına yükselmiştir. Diğer iki banka grubunun (Yabancı ve mahalli bankalar) toplam iştiraklerdeki payı 1968 ve 1969 yıllarında % 1.34, 1970 yılında % 1.43, 1971 yılında % 1.26 ve 1972 yılında % 2.40 olmuştur (Tablo: 5).

İkinci beş yıllık kalkınma plânı döneminde de gerek özel yasalarla kurulmuş bankaların, gerekse de diğer milli bankaların iştirakleri artmış olmakla beraber, özel yasalarla kurulmuş bankalar iştiraklerindeki cüz'i artışlara karşılık diğer milli bankalar iştirakleri hızla artmış, ikinci beş yıllık kalkınma plânı döneminin son yılı olan 1972 yılında da bu banka grubunun iştirakler toplamı, banka sisteminin toplam iştirakleri içinde % 39.08 oranına ulaşmıştır.

1968-1972 yıllarını içeren dönemde banka iştiraklerinden sağlanan gelirler özel yasalarla kurulmuş bankaların iştiraklerinde giderek azalırken (1972 yılı dışında) aynı dönem içinde diğer milli bankalar grubundaki özel kesim bankalarının iştiraklerinden sağladıkları gelirler ise dönem boyunca sürekli artmıştır. Ayrıca, aynı dönem içinde özel yasalarla kurulmuş bankaların iştirakleri randımanında 1977 yılı dışında sürekli azalırken ki; 1968 yılında sağlanan % 4.73 oranındaki randıman 1972 yılında % 1.56 oranına düşmüştür. Diğer milli bankalar iştiraklerinin randımanı ortalama % 8.04 oranında gerçekleşmiş, toplam banka iştiraklerinde sağlanan randıman ise dönem için ortalama % 4.85 olmuştur¹⁷ (Tablo: 6).

Tablo: 6

*İ.B.Y.K.P. DÖNEMİNDE İŞTİRAKLER GELİRLERİ
VE RANDIMANLAR (Bin TL.)*

Yıllar	Özel Yasalarla Kurulmuş Bankalar	Randıman (%)	Diğer Milli Bankalar	Randıman (%)	Toplam İştirakler	Randıman (%)
1968	56.388	4.75	53.616	8.77	112.088	6.13
1969	60.665	4.25	65.282	8.43	128.482	5.75
1970	45.480	2.98	67.427	7.72	116.076	4.77
1971	18.602	1.08	77.615	7.88	99.847	3.65
1972	27.331	1.56	86.305	7.39	118.085	3.95

— İştirakler randımanı Formül: 1'e göre hesaplanmıştır.

— Mahalli Bankalar ve Yabancı Bankalar grupları iştirak gelirleri cüz'i olduğundan tabloya alınmamış ve randıman hesaplanmamıştır.

— Toplam iştirak gelirleri Yabancı Bankalar iştirak gelirlerini de içermektedir.

Kaynak: Bankalarımızın 1968, 1969, 1970, 1971, 1972 sonu Bilanço, Kâr ve Zarar Hesapları, Teşkilat, Mevduat ve Krediler Hakkında Bilgiler, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.

¹⁷ Formül: 1'e göre yapılan randıman hesaplaması ile.

Formül: 2 ile yapılan banka iştiraklerinin randımanlarının hesaplanmasında alınan sonuçlar, iştiraklerin randımanlarının dönem içinde değişimlerini göstermesi bakımından Formül: 1'e göre alınan sonuçlardan çok farklı gözükmemektedir. Özel yasalarla kurulmuş bankalar iştiraklerinin randımanı beş yıllık dönem içinde basit ortalama ile Formül: 1'e göre % 2.92, Formül: 2'ye göre % 3,20, diğer milli bankalar grubunun, Formül: 1'e göre % 8.04 Formül: 2'ye göre % 9.46 ve toplam banka iştiraklerinin ise Formül: 1'e göre % 4.85, Formül: 2'ye göre % 5.58 olarak bulunmuştur (Tablo: 7).

Tablo: 7
İŞTİRAKLER RANDIMANI (%)

Yıllar	Özel Yasalarla Kurulmuş Bankalar		Diğer Milli Bankalar		Toplam İştirakler	
	Formül: 1	Formül: 2 (*)	Formül: 1	Formül: 2 (*)	Formül: 1	Formül: 2 (*)
1968	4.75	4.90	8.77	9.90	6.13	6.60
1969	4.25	5.10	8.43	10.70	5.75	7.70
1970	2.98	3.20	7.72	8.80	4.77	5.20
1971	1.08	1.20	7.88	9.00	3.65	4.10
1972	1.56	1.60	7.39	8.90	3.95	4.30

Kaynak (*): Özcan Ertuna, Türk Bankacılık Sisteminde İştirakçilik Uygulaması s. 62, Tablo: 4.

Görülmektedir ki, ikinci beş yıllık kalkınma plânı dönemi içinde de özel kesim bankaları (Diğer Milli Bankalar) iştirakleri randımanı kamu kesimi bankaları (Özel Yasalarla Kurulmuş Bankalar) iştirakleri randımanının yaklaşık iki katına yakın olarak gerçekleşmiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı Dönemi:

1973-1977 yıllarını kapsayan üçüncü beş yıllık kalkınma plânı döneminde, toplam banka iştiraklerinde gerçekleşen ortalama artış hızı % 24.88 oranında olmuştur. Yıllara göre artış oranı ise 1973 yılında, 1972 yılına göre % 23.94, 1974 yılında 1973 yılına göre % 23.64, 1975 yılında 1974 yılına göre % 20.19, 1976 yılında 1975 yılına göre % 27.21 ve 1977 yılında 1976 yılına göre % 29.42 oranında gerçekleşmiştir (Tablo: 8).

Tablo: 8
Ü.B.Y.K.P. DÖNEMİNDE BANKA İŞTİRAKLERİ (Bin TL.)

Yıllar	Özel Yasalarla Kurulmuş Bankalar	Yabancı Bankalar	Mahalli Bankalar	Diğer Milli Bankalar	Toplam İştirakler	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)
1973	1.897.536	86.520	2	1.720.305	3.704.363	23.94
1974	2.224.603	90.557	—	2.264.468	4.579.628	23.64
1975	2.392.921	107.230	—	3.004.305	5.504.456	20.19
1976	2.809.039	131.714	—	4.061.389	7.002.137	27.21
1977	3.450.522	152.756	—	5.458.603	9.061.881	29.42

— Kalkınma ve Yatırım Bankaları Dışında.

Kaynak: Bankalarımızın 1973, 1974, 1975, 1976, 1977 sonu Bilanço, Kâr ve Zarar Hesapları, Teşkilat, Mevduat ve Krediler Hakkında Bilgiler, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.

Üçüncü beş yıllık kalkınma plânı döneminde mahalli bankalar grubu dışında tüm banka grupları iştiraklerini genişletmişlerdir. Ancak, banka gruplarının iştiraklerindeki artış hızı bakımından bu plân döneminde de iştiraklerinin tamamı özel kesim işletmelerine ait olan diğer milli bankaların (Ticaret Bankalarının) iştirakleri artış hızı, diğer banka gruplarının iştiraklerindeki artış hızından yüksek olmuştur. Diğer milli bankalar grubunun iştiraklerindeki artış hızı 1973 yılında 1972 yılına göre % 47.28, 1974 yılında 1973 yılına göre % 31.63, 1975 yılında 1974 yılına göre % 32.67, 1976 yılında 1975 yılına göre % 35.18 ve 1977 yılında 1976 yılına göre % 34.40 oranlarında olmasına karşın, özel yasalarla kurulmuş bankaların iştiraklerindeki artışlar; 1973 yılında 1972 yılına göre % 8.48, 1974 yılında 1973 yılına göre % 17.23, 1975 yılında 1974 yılına göre % 7.56, 1976 yılında 1975 yılına göre % 17.38 ve 1977 yılında 1976 yılına göre % 22.84 oranlarında gerçekleşebilmiştir. İştiraklerinin tamamı özel kesim işletmelerine ait olan diğer banka grubu yabancı bankaların iştiraklerindeki artış oranı 1973 yılında 1972 yılına göre % 20.73, 1974 yılında 1973 yılına göre % 4.66, 1975 yılında 1974 yılına göre % 18.41, 1976 yılında 1975 yılına göre % 22.83 ve 1977 yılında 1976 yılına göre % 15.97 oranlarında gerçekleşmiştir.

Banka iştirakleri içinde, diğer milli bankaların iştiraklerindeki artış hızının, diğer banka gruplarının iştiraklerinin artış hızından daha fazla olması bu banka grubunun toplam banka iştirakleri içindeki payının da artmasını sağlamıştır. 1973 yılında diğer milli bankalar grubunun toplam banka iştirakleri içindeki payı % 46.44 oranında iken bu oran 1974 yılında % 49.45 oranına, 1975 yılında % 54.58 oranına, 1976 yılında % 58.00 oranına ve 1977 yılında % 60.24 oranına yükselmiştir. Buna karşılık özel yasalarla kurulmuş bankaların toplam banka iştirakleri içindeki payı 1973 yılında % 51.22 oranında 1974 yılında % 48.58, 1975 yılında % 43.47, 1976 yılında % 40.11 ve 1977 yılında % 38.08 oranına düşmüştür. Keza yabancı bankaların iştiraklerinin toplam banka iştirakleri içindeki payı da 1973 yılında % 2.34 oranında iken, bu oran 1974 yılında % 1.97 oranına, 1975 yılında % 1.95 oranına, 1976 yılında % 1.89 oranına ve 1977 yılında da % 1.68 oranına düşmüştür.

Türk ekonomisinde uygulanan ilk onbeş yıllık perspektif plân dönemi içinde, plânlı ekonomiye giriş yılı olan 1963 yılında toplam banka iştirakleri içinde, iştiraklerinin tamamı kamu işletmelerine olan özel yasalarla kurulmuş bankalar iştirakleri toplamı toplam banka iştirakleri içinde % 74.53 oranında iken bu pay onbeş yıllık plânlı dönemin son yılı 1977 yılında % 38.08'e düşmüş, bunun yanında iştiraklerinin tamamı özel kesim işletmelerine olan diğer milli bankaların iştirakleri toplamı toplam banka iştirakleri içinde plânlı dönemin ilk yılı 1963 yılında % 25.47 oranında iken bu oran onbeş yıllık plân döneminin sonunda % 60.24 oranına yükselmiştir. Görülmektedir ki, bu oran toplam banka iştiraklerinin yarısından fazlasını ifade etmektedir. Ayrıca, bu orana yine iştiraklerinin tamamı özel kesim işletmelerine olan yabancı bankalar grubunun iştiraklerinin toplam banka iştirakleri içindeki % 1.68 payını da eklediğimizde % 60.24 olan pay, % 61.92 oranına yükselmiştir.

1973-1977 yıllarını içeren üçüncü beş yıllık kalkınma plânı döneminde banka iştirakleri içinde, özel yasalarla kurulmuş bankaların iştirakleri randımanı % 4.53 ile % 2.07 arasında değişerek dönem içinde ortalama % 3.36 olarak gerçekleşirken,

diğer milli bankalar grubu iştirakleri randımanı % 6.62 ile % 7.76 arasında değişerek dönem içinde ortalama % 7.4 oranında gerçekleşmiştir. Toplam iştiraklerin dönem içinde gerçekleşen ortalama randımanı ise % 5.58 olmuştur¹⁸ (Tablo: 9).

Tablo: 9
Ü.B.Y.K.P. DÖNEMİNDE İŞTİRAKLER GELİRLERİ
VE RANDIMANLAR (Bin TL.)

Yıllar	Özel Yasalarla Kurulmuş Bankalar	Randıman (%)	Diğer Milli Bankalar	Randıman (%)	Toplam İştirakler	Randıman (%)
1973	74.597	3.93	129.288	7.51	209.037	5.64
1974	46.077	2.07	174.793	7.72	227.948	4.98
1975	80.085	3.35	222.170	7.39	302.255	5.49
1976	127.409	4.53	269.125	6.62	409.914	5.85
1977	101.734	2.94	423.473	7.76	537.930	5.93

— İştirakler randımanı Formül: 1'e göre hesaplanmıştır.

— Mahalli Bankalar ve Yabancı Bankalar grupları iştirakleri gelirleri cüz'î olduğundan tabloya alınmamış ve randıman hesaplanmamıştır.

— Toplam iştirak gelirleri Yabancı Bankalar iştirak gelirlerini de içermektedir.

Kaynak: Bankalarımızın 1973, 1974, 1975, 1976, 1977 sonu Bilanço, Kâr ve Zarar Hesapları, Teşkilat, Mevduat ve Krediler Hakkında Bilgiler, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.

Formül: 2 uygulanarak hesaplanan banka gruplarının iştirak randımanları ise 1973-1977 döneminde ortalama olarak özel yasalarla kurulmuş bankalar iştirakleri için % 3.84, diğer milli bankalar iştirakleri için % 9.96 ve toplam banka iştirakleri için ise % 7.00 olarak çıkmaktadır (Tablo: 10). Ortaya çıkan bu oranlar da bu plân döneminde de özel kesim bankaları iştirakleri randımanının, kamu kesimi bankaları iştirakleri randımanının iki katından da fazla olarak gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Tablo: 10
İŞTİRAKLER RANDIMANI (%)

Yıllar	Özel Yasalarla Kurulmuş Bankalar		Diğer Milli Bankalar		Toplam İştirakler	
	Formül: 1	Formül: 2 (*)	Formül: 1	Formül: 2 (*)	Formül: 1	Formül: 2 (*)
1973	3.93	4.30	7.51	10.80	5.64	7.00
1974	2.07	2.40	7.72	10.10	4.98	6.20
1975	3.35	3.60	7.39	9.40	5.49	6.60
1976	4.53	5.30	6.62	9.10	5.85	7.50
1977	2.94	3.60	7.76	10.40	5.93	7.70

Kaynak (*): Özcan Ertuna, "Türk Bankacılık Sisteminde İştirakçilik Uygulaması", s. 62, Tablo: 4.

¹⁸ Formül: 1'e göre yapılan randıman hesaplaması ile.

1978 Ara Yılı ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı Dönemi:

1963 yılından başlamak üzere 1977 yılına kadar süren onbeş yıllık ilk üç plân dönemi sonunda ara yılı olarak ele alınan 1978 yılında ve dördüncü beş yıllık kalkınma plânı döneminin başlangıç yılı 1979 yılında banka sistemi ve banka gruplarının iştirakleri büyümeye devam etmiş, 1978 yılında toplam banka iştirakleri 1977 yılına göre % 36.76 oranında artarken, 1979 yılında 1978 yılına göre artış bir önceki yıla göre % 3.07 oranındaki azalmayla % 33.69 oranında gerçekleşmiştir (Tablo: 11).

Tablo: 11
1978 ve 1979 YILLARINDA BANKA İŞTİRAKLERİ (Bin TL.)

Yıllar	Özel Yasalarla Kurulmuş Bankalar	Yabancı Bankalar	Diğer Milli Bankalar	Toplam İştirakler	Bir önceki yıla göre artış (%)
1978	3.741.663	154.147	8.496.891	12.392.701	36.76
1979	5.683.404	307.076	11.359.281	17.349.761	33.69

— Kalkınma ve Yatırım Bankaları Dışında.

— Mahalli Bankalar, Diğer Milli Bankalar (Ticaret Bankaları) grubu içine alınmıştır.

Kaynak: Bankalarımızın 1978, 1979 sonu Bilanço, Kâr ve Zarar Hesapları, Teşkilat, Mevduat ve Krediler Hakkında Bilgiler, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.

1978 ve 1979 yıllarını içeren iki yıllık dönemde özel yasalarla kurulmuş bankaların iştiraklerindeki artış 1978 yılında 1977 yılına göre % 0.84 oranında olurken 1979 yılında 1978 yılına göre artış oranı % 51.89'a yükselmiştir. Yabancı Bankalar iştirakleri de 1978 yılında 1977 yılına göre yalnızca % 0.09 oranında artış gösterirken, 1979 yılında 1978 yılına göre artış oranı % 99.21 olmuştur. Diğer milli bankaların (Ticaret Bankaları) iştiraklerindeki artış oranı ise diğer iki bankalar grubunun iki yıl itibarıyla artış oranları tersine 1978 yılında 1977 yılına göre % 55.56 oranında artarken, 1979 yılında 1978 yılına göre artış oranı % 1.87 eksiği ile % 33.69 oranında gerçekleşmiştir. Banka gruplarının iştiraklerindeki bu artış oranları yanında toplam banka iştirakleri içindeki payları da değişmiş ve özel yasalarla kurulmuş bankaların iştirakleri toplamının toplam iştirakler içindeki payı 1978 yılında % 30.19 dan 1979 yılında % 32.76 oranına, Yabancı Bankalar iştirakleri toplamının, toplam iştirakler içindeki payı 1978 yılında % 1.24 den 1979 yılında % 1.77 oranına çıkmış, Diğer Milli Bankalar (Ticaret Bankaları) iştiraklerinin toplam iştirakler içindeki payı 1978 yılında % 68.57 den 1979 yılında % 65.47 oranına düşmüştür.

Ara yıl olarak kabul edilen 1978 yılı ve dördüncü beş yıllık kalkınma plânı döneminin ilk yılı olan 1979 yılında Formül : 1 uygulanarak hesaplanan banka iştirakleri randımanı 1978 yılında özel yasalarla kurulmuş bankalar iştiraklerinde % 2.65 iken bu oran 1979 yılında % 3.32'ye çıkarak iki yıllık ortalama % 2.98, diğer milli bankalar grubu iştirakleri randımanı 1978 yılında % 7.63 iken 1979 yılında % 10.27'ye çıkarak iki yıllık ortalama % 8.95 olarak gerçekleşirken toplam banka iştirakleri randımanı 1978 yılı için % 6.19, 1979 yılı için % 8.10 ve iki yıl için ortalama randıman % 7.14 olmuştur (Tablo: 12).

Tablo: 12
1978 ve 1979 YILLARINDA İŞTİRAKLER GELİRLERİ
VE RANDIMANLAR (Bin TL.)

Yıllar	Özel Yasalarla Kurulmuş Bankalar	Randıman (%)	Diğer Milli Bankalar	Randıman (%)	Toplam İştirakler	Randıman (%)
1978	99.272	2.65	648.546	7.63	764.640	6.19
1979	188.841	3.32	1.166.701	10.27	1.405.059	8.10

— İştirakler randımanı Formül: 1'e göre hesaplanmıştır.

— Mahalli Bankalar, Diğer Milli Bankalar (Ticaret Bankaları) grubu içine alınmıştır.

— Yabancı Bankalar iştirak gelirleri cüz'î olduğundan tabloya alınması ve randıman hesaplanmamıştır.

— Toplam iştirak gelirleri Yabancı Bankalar iştirak gelirlerini de içermektedir.

Kaynak: Bankalarımızın 1978, 1979 sonu Bilanço, Kâr ve Zarar Hesapları, Teşkilat, Mevduat ve Krediler Hakkında Bilgiler, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.

1978 ve 1979 yılları için banka gruplarının iştirakleri randımanı hesaplanmasında Formül: 2 kullanıldığında, özel yasalarla kurulmuş bankalar iştirakleri randımanı 1978 yılı için % 2.88, 1979 yılı için % 5.05 ve iki yıllık ortalama % 3.96, diğer milli bankalar grubu iştirakleri randımanı 1978 yılı için % 11.88, 1979 yılı için % 13.73, iki yıllık ortalama % 12.80 ve toplam banka iştirakleri randımanı 1978 yılı için % 8.47, 1979 yılı için % 11.34 ve iki yıllık ortalama % 9.90 olarak gerçekleşmiştir (Tablo: 13).

Tablo: 13
İŞTİRAKLER RANDIMANI (%)

Yıllar	Özel Yasalarla Kurulmuş Bankalar		Diğer Milli Bankalar		Toplam İştirakler	
	Formül: 1	Formül: 2	Formül: 1	Formül: 2	Formül: 1	Formül: 2
1978	2.65	2.88	7.63	11.88	6.19	8.47
1979	3.32	5.05	10.27	13.73	8.10	11.34

Kaynak: Bankalarımızın 1977, 1978, 1979 sonu Bilanço, Kâr ve Zarar Hesapları, Teşkilat, Mevduat, Krediler Hakkında Bilgiler, Türkiye Bankalar Birliği Yayınlarından faydalanılarak hesaplanmıştır.

1963 yılından başlayarak incelenen onyedili yıllık dönemde görülmektedir ki Türk Banka Sistemi içinde özel kesim banka grupları iştirakçilik uygulamalarını sürekli büyümüşlerdir. Banka sisteminin tabi olduğu 7129 Sayılı Bankalar Yasa'sı ise bu büyümeye yardım etmiştir.

7129 sayılı Bankalar Yasa'sı 48. maddesi "Bankaların iştiraklerine ve doğrudan kuracakları müesseseye ve ortaklıklarına ayıracakları sermayelerin toplamı, ödenmiş veya Türkiye'ye fiilen tahsis olunmuş sermayeleri ile ihtiyatları toplamının % 10'unu tecavüz edemez" hükmüyle bankaların iştirakçilik uygulamasını frenlemiş gibi gözükmeyle beraber Bankalar Yasa'sının aynı maddesinin devamı "Ancak,

memleketin iktisadi kalkınması için gerekli ve münhasıran sanayi, maadin, enerji, nafia, nakliyat ve ihracat işleri ile müştagil veya münhasıran bu sahalara kredi açmak üzere kurulmuş iştirakleri ve teşebbüsleri bu hükümden müstesnadır" hükmüyle bankaların iştiraklerini dilediklerince genişletmelerine olanak sağlamıştır. Zira bankalar yasası hangi yatırımların ülkenin ekonomik kalkınması için gerekli ve yararlı olduğu konusunda bir hüküm veya bir karine içermemektedir.

Rudolf Hilferding Das Finanz Kapital adlı yapıtında; bankalarca denetlenen ve sanayi kesimi tarafından kullanılan sermaye olarak tanımladığı mali sermaye kuramının, Türk Banka Sisteminin işleyişi gözlemlendiğinde Türkiye Kapitalizminde de büyük ölçüde geçerli olduğu söylenebilir¹⁹. Bu olgu Türk Banka Sistemi içinde giderek önce bir bankaya sahip olma, daha sonra da banka kaynaklarını girişimlerinde rahatlıkla kullanma şekline dönüşmüştür. Kredi arzının sınırlı, gerekli ve yeterli kredi sağlamanın kredi maliyetinden (fiyatından) daha önemli olduğu bir ekonomide tekelci sermaye'ye dönüşmenin veya bu niteliği korumanın yolu bir bankanın yönetimini ele geçirme ve Bankalar Yasası'nın 38. maddesi hükümleri içinde banka kaynaklarını iştiraklerinde sınırsızca ve denetimden uzak biçimde kullanabilmek olmuştur²⁰.

Sınırsızca ve denetimden uzak kullanılan yalnızca halkın tasarrufları olmamaktadır. Bankalardaki resmi mevduat ile birçok yabancı ülkedekinin tersine örneğin; 1978 yılında ticaret bankalarının devlete sağladıkları finansman kaynaklarının milli gelire oranı Japonya'da % 4.0, Almanya'da % 2.7 ve İtalya'da % 2.7 olurken Türkiye'de 1980 yılı başında Banka sistemindeki resmi mevduat 53 milyar lirayı bularak bankalar devleti değil devlet de, finansman açıklarını karşılamak için bir yandan para basarken diğer yandan kullanabileceği paranın çok üstünde ödeneği varmış gibi bankalara yatırdığı resmi mevduat ile de banka sistemini finanse etmektedir²¹.

7129 Sayılı Bankalar Yasa'sı 39. maddesi bankaların iştiraklerine verebilecekleri krediyi; "Bir banka'nın kendi müessese veya iştiraklerinin heyeti umumiyesine veya bu müesseseler ve iştiraklerin kefaletleri ile diğer hakiki ve hükmi şahıslara açacağı biltümle kredilerin heyeti umumiyesinin toplamı, bankanın tediyeye ve Türkiye'ye fiilen tahsis edilmiş sermaye ve ihtiyatları toplamının % 20'sini tecavüz edemez" hükmüyle sınırlamışsa da aynı maddenin devamı "38. madde hükmü mahfuzdur" ibaresiyle bu oran % 25'e yükselebilmektedir ki Yasa'nın 38. maddesi hükmüne göre bankalar bir kişiye ancak ödenmiş sermaye ve ihtiyatları toplamınının % 10'u kadar kredi açabilmektedir. Bu oran sanayi, bayındırlık, enerji, ihracat ve ulaştırma alanlarında % 25 dir.

¹⁹ Tuncay Artun, *Türkiye'de Bankaların Paylaşımı Önlenebilir mi?* Milliyet Gazetesi, 8. Nisan. 1977, Sayı: 10570, s. 2.

²⁰ Özcan Ertuna, *Türk Banka Sisteminde İştirakçilik Uygulaması*, s. 20.

²¹ Feridun Ergin, *Türk Bankacılığı'nın üç önemli unsuru*, 8. Gün, Hürriyet Gazetesi eki, 20. Nisan. 1980, s. 13.

Yasa hükmünün en önemli özelliği ise bankaların % 25 sermayesine sahip oldukları ve yasada belirtilen alanlarda çalışan şirketleri için bir sınırlamanın bulunmamasıdır. Böylece bir banka % 25 sermayesine sahip olduğu bir şirkete sınırsız kredi açabilme olanağına sahip olmaktadır^{2 2}.

Türk bankacılık sisteminde son yıllarda giderek artan, sermaye gruplarının holdinglerin bir bankayı ele geçirme girişimlerinde bu olgunun da büyük payı olmuştur. Nitekim bu konu 1979 yılından itibaren uygulanmasına başlanılan dördüncü beş yıllık kalkınma plânında da gözönünde bulundurularak; "Üçüncü plân döneminde, 7129 sayılı Bankalar Yasa'sında öngörülen kredi olanaklarından yararlanmak amacıyla özel sektör holdingleri bankaların sahipliğini elde etme çabalarını yoğunlaştırmışlardır. Bu durum, sınırlı sayıdaki kişi ve grupların, halkın tasarruflarını kullanarak ekonomide bir kısım fizik kapasitelere sahip olmalarına, yada egemenliklerini arttırmalarına yol açmıştır. Bu uygulama ekonominin istenen yönde geliştirilmesine engeller yarattığı gibi gelir dağılımı açısından da sakıncalar getirmiştir^{2 3}, " şeklinde belirtilmiştir ki gerçekten 1979 yılı sonu rakamları itibarıyla Türk Banka Sistemi içinde belli sermaye grupları, holdingler elinde ve yönetiminde bulunan dokuz bankanın mevduatları tüm Türk Banka Sistemini içeren bankaların toplam mevduatlarının % 32.15'ini oluşturmaktadır. Ayrıca, hemen tamamı halkın tasarruflarından oluşan tasarruf mevduatının tüm Türk Banka Sistemi içindeki toplamının % 28.27'si bu dokuz banka denetim ve yönetimindedir.

Türk mali sisteminin en önemli ögesi olan banka sisteminin işleyişini yeniden düzenlemek amacıyla 7129 sayılı Bankalar Yasa'sının bazı maddeleri 23.7.1979 tarih, 28 sayılı Yasa Hükmündeki Kararname^{2 4} ile değiştirilerek, Türk Banka Sisteminin işleyişine yeni bir düzenleme getirilmiştir.

23.7.1979 tarih, 28 sayılı yasa hükmündeki kararnamede bankaların sermayelerine katılan kişilerin sayılarının artırılması amaçlanarak, ortak sayısının yüzden az olmaması^{2 5} hükmü getirilmiş, ayrıca aynı madde ile de banka sermayesine en fazla katılma oranı vakıf, dernek, sandık ve sendika gibi tüzel kişiler için % 40, diğer gerçek ve tüzel kişiler için de (ana, baba, kardeş, eş ve çocukları ile bunların sermayesi'nin çoğunluğuna tek başına yada birlikte sahip oldukları ortaklıklara ait paylar bir tek kişiye ait sayılmıştır) % 30 olarak belirlenmiştir^{2 6}.

^{2 2} T.C. Merkez Bankası'nın (Banka Kredileri Tanzim Komitesinin) mütelaası alındıktan sonra İcra Vekilleri Heyetince tesbit ve ilan olunacak kayıt ve şartlar dahilinde: Bankaların en az %25 sermayesine sahip buldukları sanayi, madin, enerji nafia hizmetleri, nakliyat ve ihracaat işleri ile müstagal teşekküllerine münhasıran bu işlerinde kullanılmak üzere açtıkları krediler 38. maddesindeki takyitlere tabi değildir.

7129 sayılı Bankalar Yasası Madde: 38.1

^{2 3} *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1979-1983)*. T.C.Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilatı Yayın No: DPT: 1664, Ankara, Nisan-1979, s. 114.

^{2 4} T.C.Resmi Gazete, 31. 8. 1979 Sayı: 16740

^{2 5} 23. 7. 1979 tarih, 28 Sayılı Yasa Hükmündeki Kararname Madde: 4 4; T.C.Resmi Gazete, 31. 8. 1979, Sayı: 16740

^{2 6} 23. 7. 1979 tarih, 28 Sayılı Yasa Hükmündeki Kararname Madde: 4/5, T.C.Resmi Gazete, 31. 8. 1979, Sayı: 16740

Bankaların belli sermaye grupları tarafından ele geçirilmesini önlemek amacıyla alınan bu önlemler bu amacın gerçekleşmesinde çok fazla etkili olamayacaktır. Örneğin; ilgili değişikliği getiren 28 sayılı yasa hükmündeki kararnameden önce sermaye grupları, aile yada holdinglerin ellerindeki hisse senetleri yine bu grupların denetimindeki kişi ve kurumlara devredilmiştir²⁷. Ayrıca, bugün Türk Banka Sistemindeki aile yada belli sermaye grupları elindeki bankalar karar verme çabukluğu ve yönetimdeki bütünlük nedeniyle hızlı bir gelişim göstermişler, sermayeleri kişiler arasında çok fazla bölünmüş özel bankalar aynı gelişimi gösterememişlerdir ki bankaların sermayedarlarının arttırılmasına yönelik değişiklik bir bakıma bankacılık tekniğine, daha açığı uygulama ile belirlenmiş gerçeklere ters düşmektedir²⁸.

7129 Sayılı Bankalar Yasa'sı daha önce de belirtildiği gibi bankaların sermayelerinin % 25 inden daha çoğuna sahip oldukları ortaklıkları belirtilen alan ve kesimlerde çalışmaları koşuluyla, ödenmiş sermaye ve ihtiyatlar toplamının % 25'i oranında sınırlamanın dışında bırakmışken, 28 sayılı yasa hükmündeki kararnama ile bankaların iştiraklerine kullandırabilecekleri krediler de ödenmiş sermaye ve ihtiyatlar toplamının en çok % 30'u olarak, ayrıca, tüm iştirak kredileri de tüm kredilerin % 15'i veya ödenmiş yada Türkiye'ye ayrılmış sermayeleri ve ihtiyatlarının üç katıyla sınırlandırılmıştır²⁹. Ancak, faaliyetlerinin büyük bölümünü banka kredilerine dayandırarak sürdüren işletmelerin büyük çoğunluğu bu kredi kullanımlarından kısa ve orta dönemde vazgeçebilecekler midir? Ayrıca, yeni yasa hükmündeki kararnamede bu konu ile ilgili 38. madde son fıkra ile kararnamenin yürürlüğe girdiği güne kadar kullandırılan kredileri korumuştur.

Bankaların iştiraklerine kullandırabilecekleri kredi tutarı açısından 28 sayılı yasa hükmündeki kararnamede dikkati çeken diğer bir husus da, bankaların sermayelerinin bir kat artırılmaları halinde, iştiraklerine kullandırabilecekleri kredi tutarının üç kat artırılabilmesidir³⁰ ki bu hüküm uygulamada bir birimlik krediyi önce sermaye'ye dönüştürecek daha sonra da üç birim kredi olarak kolaylıkla geri dönebilecektir.

28 sayılı yasa hükmündeki kararnamede bankaların iştiraklerine sermaye aktarımına da bir sınır getirilmemiştir. Şöyle ki; yasa hükmündeki kararnamede 48. madde ile getirilen "Bankaların iştirak ve kuruluşlarına yatıracakları sermayelerinin toplamı, ödenmiş yada Türkiye'ye ayrılmış sermaye ile yedek akçeleri toplamının % 10'unu geçemez" şeklindeki sınırlama aynı maddedeki; "Kalkınma plânı yıllık programlarında belirtilecek kesimlerde iş yapan yada yapacak olan ortaklık ve kuruluşlara yatırmış buldukları yada yatıracakları sermayeleri için birinci fıkradaki hüküm uygulanmaz" hükmüyle kaldırılmıştır ki, böylece bankalar iştiraklerine belli kesimlerde olmak üzere sınırsızca kaynak aktarabileceklerdir.

²⁷ Tuncay Artun, *Bankalar Yasasını Değiştirmek Neyi Değiştirir?* Yeni İş Dünyası Kasım/1979, Sayı: 1, s. 44.

²⁸ A.g.e., s. 44.

²⁹ 23. 7. 1979 tarih, 28 Sayılı Yasa Hükmündeki Kararnama, Madde: 38/2, T.C. Resmi Gazete, 31.8.1979, Sayı: 16740

³⁰ 23.7.1979 tarih, 28 Sayılı Yasa Hükmündeki Kararnama, Madde: 39, T.C. Resmi Gazete, 31.8.1979, Sayı: 16740

Türk Banka Sisteminin yeniden düzenlenmesi amacıyla getirilen yeni 28 sayılı yasa hükmündeki kararname çerçevesi içinde de görülmektedir ki banka-sanayi, sanayi-banka bütünleşmesi sürecektir. Bütünleşmenin yönü nasıl olursa olsun, diğer bir söyleyişle gerek bankaların işletmeleri, gerekse de işletmelerin bankaları ellerine geçirmelerinde sonuç aynı olacak, kaynaklardan yararlanmada tekelleşme giderek artacaktır³¹. Ayrıca, banka-sanayi, sanayi-banka ilişkisi içinde belli sermaye grupları, aile firmaları topluluğu niteliğindeki holdingler, halka açık anonim şirketlerin gelişmesi ve servet dağılımı açısından da önemli sorunlar getirmektedir.

Banka sisteminin iştiraklerini oluşturan firmalarını halka açmaları, işletmelerin halka açılması ve sermaye piyasasının gelişmesi bakımından fayda sağlayabilir. Ayrıca, Türk Banka Sisteminin elindeki kıt kaynakları kredileme mekanizmasıyla da daha geniş girişimci kitlelerin yararlandırılması amacıyla ve özellikle öncelikli yatırım alanlarıyla bölgeler arası dengesizliği giderici biçimde kullanmaları gerekliliğinin ötesinde zorunlu görülmektedir ki bu da büyük ölçüde tüm banka sistemi üzerinde gerçekçi, ekonomik kurallara ters düşmeyecek, etkin bir devlet denetimi ile gerçekleştirilebilir. Böyle bir denetim ve sonuçta Türk Banka Sisteminin ekonomik sorunlar karşısındaki gerçek başarısı, büyük ölçüde para-kredi piyasasının anlamsız özgürlük ortamından kaynaklanan ve giderek denetimsiz bir biçimde tüm ekonomiye yayılan Türk ekonomisinin kendisine özgü ekonomik sorunlarının en azından bir bölümünün çözümünü getirecektir.

---

³¹ Kenan Bulutoğlu, *Türkiye'de Finans Piyasası ve Finansal Az Gelişmişlik*, Bulgu Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Ekim/1978, Sayı: 2, s. 10-11.

KAYNAKLAR

- Abaç Selçuk, "Türkiye'nin Sanayileşmesinde Bankaların Rolü", *Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 36, Ankara Sevinç Matbaası, 1975.
- Artun Tuncay, *Türkiye'de Bankacılık*, Tekin Yayınevi, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1980.
- , "Bankalar Yasasını Değiştirmek Neyi Değiştirir?" *Yeni İş Dünyası*, Kasım/1979 Sayı: 1
- , "Türkiye'de Bankaların Paylaşımı Önlenebilir mi?" *Milliyet Gazetesi*, 8.4.1977, Sayı: 10570
- Bulutoglu Kenan, "Türkiye'de Finans Piyasası ve Finansal Az Gelişmişlik", *Bulgu-Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Ekim/1978, Sayı: 2
- Ergin Feridun, *Kredi Sistemi*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları No: 363, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1975.
- , *Türk Bankacılığının Üç Önemli Unsuru*, 8. Gün, *Hürriyet Gazetesi Eki*, 20.4.1980.
- Ertuna Özcan, "Türk Bankacılık Sisteminde İştirakçilik Uygulaması", *Finansal Yönetimin ve Yatırım Plânlaması*, Yıl: 1, Mart/1979, Sayı: 1
- Ocakçioğlu S. Yılmaz, - Karacan A. İhsan, *Türk Bankacılığında İştirakler*, T.C. Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı No: 173/1977, Ankara, Damga Matbaası, 1977.
- Ünal Hâluk, I. Ulusal Bankacılık Kongresi Ardından I Ulusal Bankacılık Kongresi Tebliğleri, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi* Kasım/1978 Cilt: 15, Sayı: 11
- Taşdelen Servet, "Federal Almanya Bankacılık Sistemine Genel bir Bakış", *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Ağustos/1978, Cilt: 15, Sayı: 8
- Zarakoğlu Avni, *Para, Kredi ve Bankalar*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, No: 10 Ankara, Sevinç Matbaası, 1971.
- Kalkınma Plânı, Birinci Beş Yıl (1963 - 1967)*, T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ocak - 1963.
- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1979 - 1983)*. T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı Yayın No: DPT: 1664, Ankara, Nisan - 1979.
- Bankalarımızın, 1963 - 1979 Sonu Bilanço, Kâr ve Zarar Hesapları, Teşkilat, Mevduat ve Krediler Hakkında Bilgiler* Türkiye Bankalar Birliği Yayınları. 7129 Sayılı Bankalar Yasası
T.C. Resmi Gazete, 31.8.1979, Sayı: 16740